

นวัตกรรมการพัฒนาสังคมโดยธุรกิจเพื่อสังคม

นายยงยุทธ เพ็ญศรี

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านพัฒนาสังคม กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ

รัฐบาลไทยได้ดำเนินการพัฒนาสังคม เพื่อให้ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี โดยการจัดบริการสังคมขั้นพื้นฐาน (Basic need) ให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง และเท่าเทียม แต่ความเป็นจริงรัฐบาลไม่สามารถดูแลประชาชนทั้งประเทศได้อย่างครอบคลุม อันเนื่องมาจากข้อจำกัดเบื้องต้น คือ งบประมาณ โดยเฉพาะการดูแล “คนไร้ที่พึ่ง” ก็ประสบภาวะดังกล่าวเช่นเดียวกัน รัฐบาลจึงใช้การบรรเทาความเดือดร้อนของคนไร้ที่พึ่งที่ประสบภาวะวิกฤติด้วย “การจัดสวัสดิการแบบบรรเทาทุกข์ ชั่วครั้งคราว หรือแบบเก็บตก (Residual model of social welfare)” (กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, ๒๕๕๓, น. ๒) ซึ่งเป็นการจัดบริการทางสังคมลักษณะการให้เปล่า โดยจัดให้กับประชาชนที่มีความจำเป็นและไม่สามารถช่วยตนเองได้ อาทิการจัดให้ในรูปแบบของเงินเช่นการให้ทุนการศึกษา ทุนประกอบอาชีพทั้งการให้เปล่าและการกู้ยืม รูปแบบของบริการ เช่นการบริการรักษาพยาบาลฟรี การรับเข้าไว้ในสถานสงเคราะห์ เป็นต้น (Titmuss, ๑๙๗๔ , P ๓๑-๓๓ อ้างถึงในจางจิตต์ โสภณคณาภรณ์, ๒๕๒๒ , ๕)

ในขณะที่ประเทศไทยมีการตอบสนองต่อประเด็น “คนไร้ที่พึ่ง” โดยการจัดบริการจากภาครัฐเป็นหลัก ในต่างประเทศได้ถือกำเนิดนวัตกรรมขึ้นหนึ่งขึ้นเป็นการนำแนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินธุรกิจเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมโดยเน้นเป้าหมายไปที่ ๒ ประการ ประการแรก คือ การแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นการแก้ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลตกค้างจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ประการที่สอง คือ การแก้ปัญหาสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่ตกค้างจากการพัฒนาเช่นเดียวกัน อาทิ ความยากจน ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ฯลฯ จากการดำเนินงานของนวัตกรรมดังกล่าว มีชื่อเรียกนวัตกรรมนี้ว่า “ธุรกิจเพื่อสังคม” (Social enterprise) การศึกษาเกี่ยวกับนิยามของธุรกิจเพื่อสังคม พบว่า ธุรกิจเพื่อสังคม หมายถึง ธุรกิจที่ตั้งขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาด้านสังคมหรือสิ่งแวดล้อม ปัญหาใดปัญหาหนึ่งโดยเฉพาะ (สฤณี อาชวานันทกุล, ๒๕๕๒, น.๑) ซึ่งเป็นการดำเนินการที่มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม อย่างจริงจังและต่อเนื่อง (สมาพร นิลประพันธ์, ๒๕๕๘) โดยมีเป้าหมายในการสร้างสรรค์ให้เกิดมูลค่าทางสังคม และไม่มีการแสวงหากำไรเป็นเป้าหมาย ทั้งนี้ ธุรกิจเพื่อสังคมต้องเป็นธุรกิจซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อประโยชน์สาธารณะ โดยใช้วิธีการและแนวทางปฏิบัติของธุรกิจและอำนาจทางการตลาดในการพัฒนาสังคม สิ่งแวดล้อมและมนุษยธรรม (Social Enterprise Alliance, online) อีกทั้งในส่วนของผลตอบแทนที่ไม่มีการแสวงหากำไรเป็นเป้าหมายนั้น จะนำผลการตอบแทนการดำเนินงานหลักมาใช้พัฒนาสังคมและพัฒนาองค์กรให้เติบโตขึ้น เพื่อประโยชน์ทางสังคม มิใช่เป็นไปเพื่อความมั่งคั่งของเจ้าของและผู้ถือหุ้น (telegraph Online, Online) อย่างไรก็ตามถึงแม้ธุรกิจเพื่อสังคมไม่ได้ดำเนินไปเพื่อความมั่งคั่งของเจ้าของกิจการ แต่สิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวดอันจะละเลยเสียมิได้ คือ เจ้าของธุรกิจหรือคนทำงานใน SE จะได้รับเงินเดือนและผลตอบแทนเช่นเดียวกับอยู่ในธุรกิจเอกชนตามปกติ เพียงแต่หน่วยธุรกิจมีได้มุ่งหวังกำไรสูงสุด และกำไรมิได้กลับไปสู่เจ้าของทุน หากไปเพิ่มพูน

/ทุนของมูล...

ทุนของมูลนิธิหรือกองทุนเพื่อสร้างสรรค้ให้โลกงดงามกว่าเดิม (วรากรณ์ สามโกเศศ, Online) ซึ่งที่มาของรายได้ ก็คือ รายรับจากการขาย การผลิตสินค้า และ/หรือการให้บริการ (สำนักงานส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ, ออนไลน์) โดยสรุปแล้ว ธุรกิจเพื่อสังคมไม่ใช่องค์กรการกุศล แต่หมายถึงธุรกิจซึ่งต้องถอนทุนคืนพร้อมกับพยายามบรรลุเป้าหมายทางสังคมด้วย จึงเป็นธุรกิจที่ดำเนินการอยู่และมีรายได้ พร้อมกับสร้างประโยชน์ให้คนจนหรือสังคมในวงกว้าง (Muhammad Yunus, ๒๐๐๗)

นวัตกรรมเกี่ยวกับธุรกิจเพื่อสังคมที่มีชื่อเสียงที่สุด คือ ธนาคารกรามีนหรือธนาคารเพื่อคนจนแห่งแรกของโลก ที่ถือกำเนิดขึ้นในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๒๐ โดย มูฮัมหมัด ยูนุส เขาก่อตั้งธนาคารแห่งแรกในโลกที่มองคนจนที่สุดในสังคมว่าสามารถเป็นลูกค้าของธนาคาร ผู้ทำให้คนจนได้รับโอกาสที่จะนำเงินไปใช้ประกอบธุรกิจ เพื่อให้สามารถมีรายได้และหลุดพ้นจากความยากจนในที่สุด ทั้งนี้การให้โอกาสคนจนมาจากความเชื่อมั่นในศักยภาพของคน ซึ่งนี่เป็นจุดเด่นของธนาคารแห่งนี้ ด้วยเงินจำนวนเพียงเล็กน้อยสามารถทำให้สตรีชาวบังคลาเทศสามารถประกอบอาชีพได้และมีรายได้สำหรับการเลี้ยงดูครอบครัว และข้อเท็จจริงที่ว่าคนจำนวนมากยังอยู่รอดได้ทั้งที่มีความขาดแคลนทั้งทรัพยากรและโอกาส ดังนั้นการเข้าถึงทุนในอัตราดอกเบี้ยที่เป็นธรรม ประกอบกับการแนะนำและมีการระบบที่เอื้อต่อคนจนจึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะช่วยเหลือคนจนให้หลุดพ้นจากวงจรแห่งความยากจนแบบเดิมๆ ได้ด้วยตัวเอง และยังสามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืน ข้อสังเกตที่สำคัญ คือ การที่ลูกหนี้ของธนาคารกรามีนมีการจ่ายเงินกลับคืนเพื่อเป็นการใช้หนี้โดยตรงต่อเวลา และครบจำนวน ก็เนื่องมาจากหลักของการให้สัจจะต่อกันระหว่างคนในกลุ่ม ปัจจุบันธนาคารกรามีนพิสูจน์ให้เห็นว่าธนาคาร มองเห็นศักยภาพของคนจน และทำธุรกิจกับพวกเขาด้วยความเคารพในศักยภาพนั้นจริงๆ ไม่ใช่สักแต่ปล่อยกู้แบบหลวมเพื่อหาคะแนนนิยม ซึ่งจะอยู่ได้อย่างยั่งยืนในเชิงธุรกิจ ถึงแม้ว่าอาจจะทำกำไรได้ไม่สูงเท่ากับธนาคารพาณิชย์ทั่วไป ในขณะที่ประเทศอังกฤษ ก็มี Community RePaint เป็นธุรกิจที่รับบริจาคสีทาบ้านที่ใช้ไม่หมด นำมารวบรวม แบ่งหมวดหมู่ชนิด และประเภทของสี และจำหน่ายให้กับผู้ต้องการใช้สีเพื่อลดจำนวนสีที่ต้องทิ้งไปเป็นขยะที่ทำลายสิ่งแวดล้อม เริ่มต้นธุรกิจการรวมตัวของชมรมรักษ์สิ่งแวดล้อมจาก ๖๕ ห้องถิ่น และได้รับการสนับสนุนทางการเงินเพื่อจัดตั้งบริษัทจากบริษัทผลิตสียักษ์ใหญ่ คือ ICI Dulux Community RePaint รวบรวมสีครึ่งกระป๋องค่อนกระป๋องที่จะต้องถูกทิ้งไปเหล่านี้ ได้กว่า ๔๕๐,๐๐๐ ลิตร คิดเป็นมูลค่าถึง ๑.๗๕ ล้านปอนด์ (ประมาณ ๘๗ ล้านบาท) บริหารงานโดยเจ้าหน้าที่ ๖ คน และมีตำแหน่งงานอาสาสมัคร ๔๕ ตำแหน่ง เปิดบริการอบรมให้ความรู้กับผู้สนใจ โดยมีหลักสูตรการอบรมกว่า ๕๐ หลักสูตร เครือข่ายนวัตกรรมชาวบ้าน หรือ Grassroot Innovation Network (GIN) ในขณะที่ประเทศไทยก็มีธุรกิจเพื่อสังคมหลายแห่ง อาทิ เครือข่ายนวัตกรรมชาวบ้าน กำเนิดขึ้นจากแรงผลักดันของสถาบัน Thai Rural Net (TRN) สถาบันซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มของผู้ที่มีแนวคิดในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนา เข้ามาเรียนรู้และทดลองร่วมกันกับชาวบ้าน เพื่อหาองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับภูมิประเทศและสามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยตระหนักว่าปัญหาเกษตรกรยากจนนั้นมีเหตุมาจากเรื่องการพัฒนาความรู้และความคิดมากกว่าปัญหาที่เกิดจากทุนหรือทรัพยากรที่ขาดแคลน เครือข่ายนวัตกรรมชาวบ้านได้พัฒนาการทำเกษตรอินทรีย์แบบผสมผสานให้แก่เกษตรกรที่ยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งทำบนพื้นที่ ๑ งาน สามารถช่วยเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรได้ถึง ๖๐๐% เครือข่ายฯ มีสมาชิกกว่า ๔๐๐ ครัวเรือนที่นำนวัตกรรมทางการเกษตรนี้ไปใช้ด้วยเงินลงทุนเพียง ๑๕๐ เหรียญสหรัฐ และได้ทุนคืนภายในระยะเวลา ๓ เดือน เพียง ๖ เดือน ครอบครัวยุคของเกษตรกรก็สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างเต็มที่

/นวัตกรรม...

นวัตกรรมของการดำเนินงาน “ธุรกิจเพื่อสังคม” เพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ของผู้ประสบปัญหาความยากจน หรือปัญหาใดๆ ในการดำรงชีวิต สามารถก้าวพ้นความยากลำบากที่เผชิญอยู่ได้ ภายใต้แนวคิดของ “การให้โอกาสคนจน มาจากความเชื่อมั่นในศักยภาพของคนที่สามารถพัฒนาได้” ผู้เขียนมีความเห็นว่าการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน รัฐบาลไม่สามารถแก้ไขปัญหาสังคมได้เพียงลำพังเท่านั้น โดยเฉพาะการพัฒนากลุ่มคนไร้ที่พึ่งต้องสร้างเครือข่ายที่เป็น “ธุรกิจเพื่อสังคม” ให้เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้ใช้บริการ โดยมุ่งหวังให้คนไร้ที่พึ่งสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข เช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป มีอาชีพที่มั่นคง มีรายได้ที่แน่นอน รวมไปถึงมีปัจจัยจำเป็นต่างๆ ในการดำรงชีพได้อย่างปกติสุข ลดการพึ่งพิงภาครัฐ จนกระทั่งสามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด อีกทั้งเป็นการส่งเสริมทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพเพื่อเป็นกลไกในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์. กรุงเทพมหานคร :

๒๕๕๓, น. ๒

จงจิตต์ โสภณคณาภรณ์, สวัสดิการสังคม = Social welfare ๒๕๕๒, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง,

๒๕๓๐

วรากรณ์ สามโกเศศ, March ๑๔, ๒๐๑๕ ,from <http://www.varakorn.com>

สมาพร นิลประพันธ์, ว่าด้วย Social Enterprise. ๒๕๕๘ ,from <http://lawdrafter.blogspot.com/2015/02/social-enterprise.html>

สฤณี อาชวานันทกุล, Macrotrends : ภูมิทัศน์เศรษฐกิจโลกใหม่และการปรับตัวของไทย. กรุงเทพมหานคร :

๒๕๕๒, น. ๑

Muhammad Yunus, Creating A World Without Poverty. PublicAffairs, ๒๐๐๗.

Social Enterprise Alliance, March ๑๔, ๒๐๑๕ ,from <https://socialenterprise.us>

Telegraph Online, March ๑๔, ๒๐๑๕ ,from <http://www.telegraph.co.uk>
